

terület eredményeinek ismeretében az emberi kommunikáció legtermészetesebb alapközegéről, a mindennapi életünkben oly fontos szerepet játszó szövegekről alaposabb ismereteink legyenek, a velük való főbb tevékenységeink – befogadásuk, elemzésük és megalkotásuk – sikereesebbek és eredményesebbek legyenek.

Albertné Herbszt Mária

Kabán Annamária (szerk.): Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia (Szövegtani tanulmányok) Miskolci Egyetemi Kiadó 2001. 123 p.

A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszéke 2001. május 21-én nyelvészeti konferenciát rendezett *Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia* címmel. Tizenkét előadás hangzott el plenáris ülés keretében, ezek kötetbe rendezett változata az Egyetemi Kiadó gondozásában jelent meg alig fél évvel a rendezvény után. A körülményekről az *Előszóban* a szerkesztő ad pontosabb információt:

„A vendégelőadók az MTA Nyelvtudományi Intézetéből, hazai és külföldi tudományegyetemekről érkeztek. A hazai felsőoktatási intézmények közül a budapesti ELTE, a szegedi, a pécsi, a debreceni és természetesen a vendéglátó miskolci, a külföldiek közül pedig a maceratai és a kolozsvári egyetem képviseltette magát.”

A tudományos alapvetésről is szól a szerkesztő igen tág keretet adva a konferencián elhangzott előadásoknak a következőképpen:

„Az előadók a funkcionális mondatperspektíva fogalmát részben a prágai nyelvész-körnek és követőinek téma-réma tagolása szerint, részben tágabb értelmezésben a magyar mondat szerkezeti sajátosságokból következő logikai (topik-fókusz) szerkezet figyelembevételével közelítették meg. A kétféle megközelítés szervesen egészítette ki egymást.”

Nemcsak a megközelítési módok egyensúlyáról, ismeretkiegészítő jellegéről kell eljárásban szólnunk, hanem arról a találó szemléletegyüttesről is, mely a kötet formált, rendezett előadáshalmazt jellemzi. Azért szólhatunk a szemléletegyüttesről, mert a funkcionális mondatperspektíva s a szövegszerkesztési stratégia találkozási pontjainak, érintkezési felületeinek, kapcsolatrendszerének megláttatásához kapunk adalékot az egyes dolgozatokat olvasva. A mondatok szerkezeti rendjéből, laza vagy szoros szerkesztettségéből egyrészt az aktuális mondat aktuális funkciójáról informálódunk, másrészt megjelennek szövegszerkezeti operátorok is a szintaktikai rendezésben, de még inkább a szemantikai és pragmatikai szinten, s demonstrálják szabályozó vagy divergenciát sugalló magatartásaikat.

A kötetben megjelent írások elméleti irányultságú kutatások részeredményei, melyek a további vizsgálatoknak gyakorlatban igazolható alapjai lehetnek.

Melyek azok a gondolatok, fölvetett problémák, amelyek megfogalmazása olyan adalék az eddigi kutatásokhoz, mely új megvilágításban láttat egyes jelenségeket, illetve vizsgálatának fókuszába helyez eddig periférián kezelt jelenségeket?

A külföldi és hazai szakirodalomban is használt „fókusz” terminus különböző értelmezése félreértések forrása. Az egyértelműsítés céljából indokolt elkülönítés az információs fókusz (azaz a mondatzszakasz, mely új információt hordoz) és azonosító fókusz („kimerítő azonosítást kifejező operátor értékét adja meg – befolyásolja a mondat igazságfeltételeit és a mondat egyéb operátorainak értelmezését”) terminus használata (É. KISS KATALIN). A példákkal illusztrált levezetés meggyőző, kellőképpen igazolja a szerző állításait.

Mi áll előtérbe a figyelem középpontjába a mondatban, a szövegben? A mindenkori téma előtérben áll, a réma feltűnőbb. A szövegben kiemelkedő szerepet kap az első említés mint újdonság – nominális profilok – helyi és szövegtipológiai kritériumai vannak az elrendeződésnek – műveletek során létrejön a szöveg értelemszerkezete – referenciapont ez a szövegtopik – állapítja meg többek között a szerző (TOLCSVAI NAGY GÁBOR).

A szemantika-szövegszemantika több dolgozatban megjelenik, fontosságának kiemelése pozicionális szerepének változását is jelzi (BÜKY LÁSZLÓ – FÜKÖH BORBÁLA; É. KISS KATALIN). Diskurzus-szemantikai háttérű nyelvészeti jelenségnek minősíthető megállapítás, hogy „dinamikus szemantikára van szükség a statikus szemantika helyett” (ALBERTI GÁBOR – KLEIBERT JUDIT).

A szöveg és mondat reláció vizsgálatának visszatérő problematikája bizonyos összefüggések pontosítása. A mondat szerkezeti sajátosságokból következő szövegépítési lehetőség feltérképezése segítségével fény derül arra, hogy a mondatvezető topik és predikátum viszonyának „milyensége” a további szövegalkításban is szerepet játszik, a magyar mondat szerkezeti sajátosságból következik, a kvantorok lehetséges sorrendje, szövegformáló hatása. (KABÁN ANNAMÁRIA)

Az elméleti keretben vizsgálódó mondatkutatás aktuális partnere a szövegkutatásnak. (PETŐFI S. JÁNOS). Nem véletlen, hogy a mondat vizuális grafikus megjelenéséhez formájának strukturális, szemantikai analíziséhez szinte párhuzamosan az auditív manifestáció vizsgálata is társult. A mondatokra kiterjedt érvényessége nem vitatható el a szövegtől sem. A prozodémák közül is a hangsúly és az intonáció releváns operátorként lép be a lineáris vizsgálati rendszerbe. A pragmatikai aspektussal társítva mind vertikális mind horizontális síkban gazdagítja a szövegkutatást. Kibontakozni látszik a mikrostruktúra felől a makrostruktúra felé mutató szupraszegmentális vizsgálat.

Az elemi mondat keretében végzett hangsúlyvizsgálatok megbízható alapra épülhetnek – ez nem vitatható érték. Az élő folyamatos szöveg értelemszerkezetének mondatokban realizálódó fő- és mellékhangsúlya más szövegépítő szabályokkal kontaminálódnak, s ennek elméleti háttére ebből az aspektusból még kidolgozatlan (BÉKESI IMRE). Hozzátehetjük, hogy a mondatból a szöveg felé és fordítva vizsgált hangsúlyviszonyok elemzett együtteséből alakulhatnak általános elméleti következtetések. Mint nem grammatikai szövegszervező tényező a szövegmondat főhangsúlyainak vizsgálata önálló irányt igényel a szövegfajtától függően. Igen figyelemreméltó megállapítások születtek az irodalmi szöveg többértelműsége és többféle értelmezhetőségének lehetőségéről, az

egymásra épülő fő- és mellékhangsúlyok variálódásának és a főhangsúly nélküli elemek kontrasztként való közbeiktatásának szerepéről, információs mondatként kezelhető előfordulásáról (NAGY L. JÁNOS).

A kontrasztív topikot tartalmazó mondatok jól és rosszul formáltsága, az alternatív proposíciók lététől függenek. Szintaktikai szerkezet, logikai rend vizsgálata mellett a hangsúlyviszonyok emelkedő intonáció (irtóhangsúly) pozíciója meghatározó értékű a kontrasztív topik leírásában (GYURIS BEÁTA).

A mondat szerkesztéséhez, a megjelenítés grafikus változásához az intonáció mint informatikus tényező csatlakozik (É. KISS KATALIN). A szövegalkotásban más szinten és más szabályozók együttes hatására alakul az intonáció feltehetően saját törvényei szerint.

A kutatómunka eredményessége gyakran összefügg a témához adekvát kutatási módszerek kiválasztásával, illetve új módszerek vagy módszerkombinációk alkalmazásával. A szöveg makroszerkezeti elemzéséhez a példával illusztrált, fölvezetett módszer meggyőzően mutatja az elmélet igazolását a relációs és linearizált szerkezet vizsgálatának közvetlen módját – az analitikus műveletek rendje szerint. A közvetett módszer, a kreatív gyakorlatokkal előkészített analitikus elemzés a szövegalkotásban tevőlegesen részesíti a témával foglalkozó, az elemzést végző kutatót, majd az iskolai szövegszerkesztési gyakorlaton a témával foglalkozó tanulót (PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA).

A szöveg szerveződésének feltárása a koreferencialitás elemzésével hoz érdemleges eredményeket, ugyanis ezzel figyelembe vehető a hierarchikus szerveződés is. A mondatrészek sorrendi beépülése, a szintaktikai egységek sorrendje – s az ezekből eredő kommunikatív jelentés vizsgálata új szövegsemantikai tulajdonságok feltárását eredményezheti (B. FEJES KATALIN).

A nyelvi jelenségek és műveletek formalizálása az elméleti kutatással párhuzamosan alakul ki a lényeg koncentrált megítélése céljából. Mindig kiegészítő információk halmaza szükségeltetik a rendszer megértéséhez, s azután kerülhet sor a leírt tartalmi megállapítások mérlegelésére. Az LDRS-re vonatkozó, a konferencián elhangzó kérdésekre adott szerzői válasz egy másik dolgozat vázlatának tekinthető. Jó, hogy nem maradt megválaszolatlanul a kérdések, melyek interdiszciplináris jellegű témát és kutatási módszereket érintettek (ALBERTI GÁBOR – KLEIBERT JUDIT).

A hipertextuális, hipermediális szövegtelmezés nagy ívben fog át nyelvi és nem nyelvi vonatkozásokat. A szó szemantikája adta összefüggés megteremtése különböző művészeti ágak között sajtószerű módon keres kapcsolatot, s az ábrázolás lehetőségével, például a komplex csomópontok leírásával több szintű szövegkomponens együttes előfordulását példázza (BODA KÁROLY – PORKOLÁB JUDIT).

A mondat – de még inkább a szöveg – vizsgálata, sőt léte összefonódik a stílussal, akár szerkesztési mód a vizsgálat tárgya, akár szemantikai vagy pragmatikai irányú a megközelítés. A stílusirányzatokban dominánsan megjelenő szerkezetek bizonyos típusai halmozottan manifesztálódnak egy-egy irányzatban. Itt a barokk, a szecesszió és a posztmodern a stílustörténet egészenek részeként kerül szóba, s a vizsgálat tárgyaként a domináns struktúrajellemzők vannak a fókuszban. A lényeg megragadása és világos leírása, kifejtése segítség az egyes résztémával, illetve irányzattal foglalkozó kutatók számára (SZABÓ ZOLTÁN).

Összegzésképpen. A mondat- és szövegszerkezet, szerkesztés témakörében különböző irányzatokat követő, teremtő kutatók köréből tevődik össze a kötet szerzőcsoportja.

Eredményeket, részeredményeket és metodikai koncepciókat tárnak elének a szerzők tudományos okfejtéssel, logikus bizonyítással. Egységesen jellemző a tanulmányokra a világos kérdésfeltevés és konklúzióként a kérdésre adott válasz. Szakmai vitákra alapot és okot adó megállapításokat – meglehet – találnak majd e témával behatóbban foglalkozó kutatók (magam nem tartozom közéjük), de bizonyára senki nem vitatja el a kötet (konferencia) értékét.

Szembetűnő, hogy a dolgozatok többségében – különböző aspektusból ugyan –, a struktúrákkal párhuzamosan az interpretáció említésével vagy nélküle az intonáció kap kiemelt funkciót.

A szemantika mellett a szövegsemantika hipotetikusán meglevő törvényszerűségei jelentenek perspektívát a szövegkutatók számára.

Végül: a tanulmánykötet olvasója többször kényszerül „rendszerváltásra”, mert a kutatók különböző iskolák alapján és eltérő rendszerekkel (ábrázolási módokkal) dolgoznak, de a tudományos igényesség a fundamentumban és az eredményben is megmutatkozik.

R. Molnár Emma

Carmen Vlad: Textul aisberg. Elemente de teorie și analiză

Casa Cărtii de Știință, Cluj, 2000. 277 p.

1. A könyv címe magyar fordításban: *A szöveg (mint) jéghegy*. Ebből a címből is következően sajátos benne az, ami miatt a szerző a szöveget metaforikusan jéghegynak nevezi. Bevallott célja, hogy ezzel az elnevezéssel az olvasóban érdeklődést keltsen fel, hogy valamilyen elvárásra készítessen (5). Persze ennél jóval többről van szó, olyasmiről, mint amiről az első fejezet elején olvasható – egy versből vett – részlet mottóként már előre tájékoztat: a szavak arról zengenek, ami van és ami nincs (Nichita Stănescu).

Mit is jelent ez a metafora? A *jéghegy* alsó, nagyobbik része nem látszik, csak a felső, a kisebbik rész látható, azaz a látható és a nem látható kettősség jellemző rá, ami az irodalmi szöveg implicit (rejtett, ki nem mondott) és explicit (jelölt, világosan kimondott) kettősségének felel meg, és ezt világítja meg a szerző a fentebb idézett versrészlettel: ami van, és ami nincs.

A jobb megvilágítás érdekében érdemes idevonunk korábbi könyvéből (*Sensul, dimensiune esențială a textului* 1994., magyarra fordítva valahogy így lenne: *A jelentés a szöveg lényegi dimenziója*) egy sokatmondó megjegyzését, ami szerint a költői „kiszólás” látszatra nem más, mint egy „sziget” a szövegben, minthogy ezt a „kiszólást” a hidegségbe, közömbösségbe rejtett kapcsolatok „a jelentés gyenge, de el nem szakítható vásznába szövik” (195). Ezt azt is jelenti, hogy a szöveget nem lehet csak nyelvészeti szempontból vizsgálni, hanem olyan megközelítések is szükségesek, amelyek segítségével fel lehet fedni, le lehet írni azt, ami ki nem mondott, meg nem fogalmazott, ami ki mondhatatlan (193).

Idevágó fejtegetéseiből kiderül, hogy a *szöveg jéghegy* metaforának olyan jelentést tulajdonít, amely elméleti szempontból megfelel „a jelentéssel ellátott nyelvi jelkomplexus” tartalomnak (9), ami a szövegfogalom lényegét tükrözi. A szöveg fogalmáról szól-